

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ การสอนตามแนวอริยสังคีติ เรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาหน้าเสีย สำหรับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ” มีสาระสำคัญดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. สร้างแผนการสอนตามแนวอริยสังคีติ เรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาหน้าเสียของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
2. เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์จากการสอนตามแนวอริยสังคีติ เรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาหน้าเสียของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
3. เพื่อศึกษาวิธีการแก้ปัญหากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตามหลักอริยสังคีติของพระพุทธศาสนาในระหว่างการเรียนการสอน
4. ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนตามแนวอริยสังคีติ เรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาหน้าเสียของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

สมมติฐานของการวิจัย

ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานของการวิจัยไว้ดังนี้

1. หลังจากที่ผู้วิจัยได้สอนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาหน้าเสียตามแนวอริยสังคีติแล้ว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความรู้เรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาคตามแนวอริยสังคีติเพิ่มขึ้นจากเดิมก่อนการสอนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ
2. หลังจากที่ผู้วิจัยได้สอนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาหน้าเสียตามแนวอริยสังคีติแล้ว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นตามหลักอริยสังคีติของพระพุทธศาสนาได้
3. หลังจากที่ผู้วิจัยได้สอนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาหน้าเสียตามแนวอริยสังคีติแล้ว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความพึงพอใจเกี่ยวกับการเรียนการสอนตามแนวอริยสังคีติ เรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาหน้าเสียในระดับสูง

หลังจากที่ผู้วิจัยได้สอนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาหน้าเสียตามแนวอริยสังคีติแล้ว พบว่าเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้ คือ

1. เกี่ยวกับแนวทฤษฎีและการวัดผลการสอนตามทฤษฎีอริยสังคี

ความหมายอริยสังคี วิธีการสอนและการตั้งคำถามแบบอริยสังคีและแผนการสอน นอกจากนี้ยังศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยเน้นเกี่ยวกับเรื่องน้ำ ปัญหาน้ำเสีย สาเหตุของน้ำเสีย การแก้ปัญหาน้ำเสีย และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ

2. ประชากรในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ซึ่งสำรวจจากทะเบียนรายชื่อของกรมส่งเสริมการเกษตร วันที่ 1 มิถุนายน 2544 จำนวน 125 คน แต่ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาแผนการสอนซึ่งผู้วิจัยใช้ประชากร 30 คน ซึ่ง ประคอง กรรณสูตร (2535) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นค่าที่สามารถคำนวณหาผลทางสถิติได้

3. เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือสำหรับงานวิจัยนี้ 4 ชุด คือ

1. แผนการสอน โดยแบ่งการสอนออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านทฤษฎี ด้านสมุทัย ด้านนิโรธกับด้านมรรค

2. แบบทดสอบความรู้ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั้งก่อนและหลังเรียนผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

2.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ อายุ อาชีพ รายได้ต่อเดือนและ ระดับการศึกษา

2.2 แบบทดสอบความรู้เรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำเสียทั้งหมด 20 ข้อ แบ่งออก ตามแผนการสอน 3 ด้านคือด้านทฤษฎี ด้านสมุทัย ด้านนิโรธกับด้านมรรค โดยแบ่งเป็นหัวข้อคำถามตามขั้นของอริยสังคี 4 ด้านคือ ด้านทฤษฎี 5 ข้อ ด้านสมุทัย 5 ข้อ ด้านนิโรธ และด้านมรรค 10 ข้อ

3. แบบศึกษาวิธีการแก้ปัญหากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรโดยศึกษาวิธีการแก้ปัญหากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรขณะที่ทำการเรียนการสอนตามแนวอริยสังคีโดยมีผู้ช่วยจดบันทึก

4. แบบศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนตามแนวอริยสังคีเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำเสีย เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) แบ่งเป็น 5 ระดับ จำนวน 12 ข้อ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลโดยทำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูลไปยัง เกษตร อำเภอรัญริ จังหวัดปทุมธานีและนักก้นเจ้าหน้าที่ อบค. ขอความร่วมมือ ในการนำคกลุ่มแม่บ้าน เกษตรกร จำนวน 30 คน ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการสอน ในวันที่ 18 มกราคม 2545 โดยใช้แบบทดสอบความรู้ เรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสียวัดผลด้มฤทธิ์ทั้งก่อนและหลังเรียน โดยมีผู้ช่วยคบบัเทกกลงแบบศึกษา วิธีการแก้ปัญหา ในขณะที่ทำการเรียนการสอนตามแนวอริยสังสี่ หลังจากทีสอนจบผู้วิจัยได้ให้กลุ่มแม่บ้าน เกษตรกรตอบแบบศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนของผู้สอนด้วย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูป เอส พี เอส เอส (SPSS –The Statistical Package For Social Science) ดังนี้

1. แบบทดสอบความรู้ก่อนและหลังเรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ไขปัญหาน้ำเสียทำการวิเคราะห์ โดยค่าเฉลี่ย (X) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานคือ SD. และเปรียบเทียบคะแนนของแบบทดสอบก่อนและหลัง ในกลุ่มต่างๆด้วยวิธีการทดสอบค่า ที (t-test) สำหรับการเปรียบเทียบ 2 กลุ่มตัวอย่าง ในกรณีที่มีการเปรียบเทียบมากกว่า 2 กลุ่มตัวอย่างได้ทำการทดสอบด้วยสถิติ ANOVA และถ้าพบว่าค่าเฉลี่ยระหว่างกลุ่มที่ทดสอบทั้งหมดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ $p < 0.05$ จะทำการแยกความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ย ออกด้วยวิธี Duncan's Multiple Range Test และนำเสนอในรูปแบบตารางประกอบความเรียง

2. ผลจากแบบศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนของผู้สอนในเรื่องน้ำเสียและการแก้ไขปัญหาน้ำเสีย

สรุปผลการวิจัย

สรุปตามเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

1.แบบทดสอบความรู้

1.1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอาชีพทำนามีจำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 50 และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอาชีพทำสวน มีจำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 50 อายุของกลุ่มแม่บ้าน เกษตรกรพบว่าส่วนใหญ่มีอายุ40ปี-49 ปี มีจำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 56.7 รองลงมาต่ำกว่าอายุ 40 ปีมี จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ23.3 และมีอายุ50 ปีขึ้นไปมีจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 20 ส่วนรายได้ต่อ เดือนของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 3,000 บาท มีจำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 36.7 รองลงมามีรายได้ต่อเดือนตั้งแต่ 3,000 บาท-6,000 บาท มีจำนวน 10 คนคิดเป็นร้อยละ 33.3 รองลงมา มีรายได้ต่อเดือนตั้งแต่ 6,000 บาทขึ้นไป มีจำนวนอย่างละ 9 คน คิดเป็นร้อยละ30 ระดับการศึกษาส่วน

ใหญ่มีระดับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 11 คน ร้อยละ 36.7 รองลงมาคือ ระดับประถมศึกษาตอนปลายจำนวน 10 คน ร้อยละ 33.3 รองลงมา คือระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 9 คน ร้อยละ 30

1.2 ผลจากการศึกษาแบบทดสอบความรู้ก่อนและหลังเรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสียของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร พบว่า เมื่อเปรียบเทียบคะแนนจากแบบทดสอบก่อนและหลังเรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสียในแต่ละข้อ พบว่า มีคะแนนเฉลี่ยในแต่ละข้อสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P \leq 0.05$ จำนวน 14 ข้อจาก 20 ข้อซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ นั่นคือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความรู้เรื่องน้ำเสียและการแก้ไขปัญหา น้ำเสียเพิ่มขึ้นจากเดิมก่อนการสอน

1.3 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอาชีพทำนามีคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนคือ 8.47 คะแนนและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอาชีพทำสวนมีคะแนนเฉลี่ยคือ 7.73 คะแนน หลังจากที่ได้รับเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสียแล้ว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอาชีพทำนาและทำสวนมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 13.33 คะแนน และ 13.47 คะแนน ตามลำดับ ซึ่งมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติจากคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน แสดงว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอาชีพทำนาและทำสวนมีการพัฒนาการเรียนรู้อาชีพเพิ่มขึ้นทั้ง 2 อาชีพ

1.4 ผลจากคะแนนเฉลี่ยก่อนและหลังเรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสีย พบว่า กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอาชีพทำนาเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพทำสวน ทำคะแนนก่อนและหลังเรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสียได้ไม่แตกต่างกัน แสดงว่าความรู้พื้นฐานที่มีอยู่ก่อนและการพัฒนาความรู้ภายหลังการเรียนของ 2 อาชีพนี้ไม่แตกต่างกัน

1.5 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุ 40 ปี – 49 ปี มีคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนสูงสุด คือ 9.12 คะแนน รองลงมาคือแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปี และแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป โดยมีคะแนนเฉลี่ย คือ 8.43 คะแนน และ 4.83 คะแนนตามลำดับ หลังจากที่ได้รับเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสียแล้ว พบว่าแม่บ้านเกษตรกรทุกช่วงอายุมีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่าการเรียนรู้สามารถพัฒนาขึ้นได้ในทุกกลุ่มอายุ

1.6 คะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนและหลังเรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสียของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไปมีคะแนนเฉลี่ยต่ำกว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในช่วงอายุอื่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

1.7 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีรายได้ต่อเดือน 6000 บาทขึ้นไป มีคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนสูงสุด คือ 10.25 คะแนน พบว่าหลังจากที่ได้รับเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสียแล้ว แม่บ้านเกษตรกรทุกกลุ่มรายได้มีคะแนนเพิ่มขึ้นจากเดิมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

1.8 คะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหา น้ำเสีย แม่บ้านเกษตรกรกลุ่มที่มีรายได้ 6000 บาทขึ้นไป ทำคะแนนได้สูงกว่าแม่บ้านเกษตรกรกลุ่มอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแต่หลัง

เรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำเสียแล้วพบว่าแม่บ้านเกษตรกรทุกกลุ่มรายได้ทำคะแนนได้ไม่แตกต่างกัน

1.9 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมีคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนสูงที่สุด คือ 10.88 รองลงมาคือแม่บ้านเกษตรกรที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและแม่บ้านเกษตรกรที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนปลายมีคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนคือ 9.00 คะแนนและ 4.80 คะแนน ตามลำดับ ซึ่งหลังจากที่เรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำเสียแล้ว พบว่ามีคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทุกระดับการศึกษา และแม่บ้านเกษตรกรที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมีคะแนนเฉลี่ยสูงที่สุดและแม่บ้านเกษตรกรที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนปลายมีคะแนนเฉลี่ยต่ำสุดแสดงว่าระดับการศึกษามีผลต่อคะแนนทั้งก่อนและหลังเรียน

2. ผลจากแผนการสอนจากกิจกรรมการสอนตามขั้นคอนกรีตดี ๓ รูปตามการสอน 3 กิจกรรม โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

กิจกรรมที่ 1 (ขั้นทุกข์) กิจกรรมเรื่อง น้ำสะอาด...น้ำเสีย

1. ส่วนของวิธีการแก้ปัญหา

เนื่องจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้รู้จักและคุ้นเคยกันดีอยู่แล้วจึงไม่ได้จัดกิจกรรมละลายพฤติกรรมขึ้น โดยก่อนที่จะเริ่มสอนผู้สอนได้ให้แม่บ้านเกษตรกรแบ่งกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่ม และให้แต่ละกลุ่มเลือกประธานกลุ่มใหม่ หลังจากนั้นจึงแจกใบกิจกรรมพร้อมทั้งคำถามที่เตรียมมาให้กับประธานของแต่ละกลุ่ม หลังจากที่ได้แจกใบกิจกรรมแล้วพบว่า กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรไม่ค่อยเข้าใจถึงวิธีการสรุป เมื่ออ่านคำถามที่แจกให้แล้ว ยังไม่สามารถจับใจความสำคัญได้ว่า ต้องเขียนคำตอบอย่างไร ผู้สอนจึงต้องอธิบายซ้ำถึงขั้นตอนแล้ววิธีการทำ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจึงจะสามารถทำได้ นอกจากนั้นบางกลุ่มมีการให้ผู้สอนอ่านใบกิจกรรมและคำถามทั้งกลุ่มฟัง เนื่องจากสมาชิกในกลุ่มเป็นผู้สูงอายุจึงมีปัญหาทางด้านสายตาทำให้เห็นตัวหนังสือไม่ชัด อ่านหนังสือไม่ออก ลืม เขียนหนังสือไม่ถนัด บางกลุ่มประธานและสมาชิกในกลุ่มจะช่วยอ่านใบกิจกรรมพร้อมทั้งคำถามและตอบคำถามไปพร้อมๆ กัน ซึ่งจากกิจกรรมแรกพบว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรยังไม่กล้าแสดงออกหรือตอบคำถามขณะผู้สอนทำการสอนมากนัก นอกจากนั้นแม่บ้านเกษตรกรบางคนยังหุดคุดกันเองระหว่างที่สอนด้วยซึ่งผู้สอนจะพยายามถามคำถามกับแม่บ้านเกษตรกรเพื่อให้แม่บ้านเกษตรกรกันมาสนใจและร่วมมือในการทำกิจกรรม และจากคำถามที่ถามในระหว่างเรียนนั้น ผู้สอนได้ใช้คำถามตามแนวพุทธศาสตร์ในระหว่างการเรียนรู้เช่น เรากำลังศึกษาเรื่องอะไร น้ำเสียคืออะไร เกิดปัญหาอะไรบ้าง ส่วนใหญ่แม่บ้านเกษตรกรสามารถตอบได้ทันที โดยไม่ต้องมีการกระตุ้น สามารถยกตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในแหล่งชุมชนที่ผู้กล่าวมาประกอบได้

2. ส่วนของผลจากคำถามกิจกรรม

หลังจากที่แจกใบกิจกรรม พร้อมทั้งคำถามไปแล้วพบว่าแม่บ้านเกษตรกรแต่ละกลุ่มมีความเห็นคล้ายกัน เมื่อผู้สอนให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรส่งตัวแทนแต่ละกลุ่มออกมารายงานผลหน้าชั้น ทุกกลุ่มคิดว่าผลของน้ำเสียทำให้เกิดปัญหาท้องร่วงมากที่สุด สาเหตุเกิดจากน้ำพิษฝักริมน้ำ สัตว์น้ำบางชนิด เช่น ปลาที่ตกได้มาประกอบอาหาร นำปลามาทำเป็นปลาร้าซึ่งจะไม่ผ่านการทำให้สุก รับประทานผักดิบ ทำให้เกิดโรคท้องร่วง โรคพยาธิ นอกจากนั้นกลิ่นของน้ำเสียยังส่งกลิ่นเหม็นรบกวนแหล่งชุมชนที่อยู่อาศัยและบริเวณใกล้เคียง และทำให้ทัศนียภาพของแม่น้ำลำคลองไม่สวยงาม มีสีค้ำ มีกลิ่นเหม็น เด็กๆ ไม่สามารถลงไปอาบน้ำหรือเล่นน้ำได้

กิจกรรมที่ 2 (ขั้นสรุป) กิจกรรมเรื่อง เหม็น ค้ำ คำนุ่น

1. ส่วนของวิธีการแก้ปัญหา

ในกิจกรรมนี้ผู้สอนได้ให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแบ่งกลุ่มออกเป็น 3 กลุ่มเหมือนเดิมพบว่าแม่บ้านเกษตรกรได้จับกลุ่มเหมือนตอนที่ทำกิจกรรมแรก หลังจากที่ได้แบ่งกลุ่มได้แล้วผู้สอนจึงแจกใบกิจกรรม พร้อมทั้งคำถามให้แก่ประธานของแต่ละกลุ่มซึ่งในกิจกรรมนี้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรได้ให้ความสนใจมาก เนื่องจากเข้าใจถึงวิธีการทำและคำถามตั้งแต่กิจกรรมแรก สามารถตอบคำถามของกิจกรรมได้ทันทีนอกจากนั้นในขณะที่ทำการสอนผู้สอนได้ถามถึงสาเหตุของการเกิดน้ำเสียว่าเกิดจากอะไรทำไมจึงเกิดน้ำเสียขึ้นและมีผลต่อแหล่งที่อยู่อาศัยอย่างไรบ้าง แม่บ้านเกษตรกรสามารถตอบคำถามของผู้สอนได้ นอกจากนั้นแม่บ้านเกษตรกรบางคนพูดคุยเล่นกับเพื่อนในกลุ่ม มีความกระตือรือร้นในการหาคำตอบ เกิดการโต้เถียงหาข้อสรุป แม่บ้านเกษตรกรสนใจฟัง ตั้งใจเรียนในระหว่างเรียนมากขึ้นกว่ากิจกรรมแรก ให้ความร่วมมือกับผู้สอนและในกลุ่มเป็นอย่างดี ในขั้นตอนนี้กลุ่มแม่บ้านใช้เวลาในการเรียนเร็วกว่าที่กำหนดไว้ ผู้สอนจึงได้หึงคำถามถามกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแต่ละกลุ่มให้นำไปคิดหาคำตอบก่อนที่จะให้ปล่อยให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรพักรับประทานอาหารกลางวัน

2. ส่วนของผลจากคำถามกิจกรรม

หลังจากที่แจกใบกิจกรรม พร้อมทั้งคำถามไปแล้ว ผู้สอนให้แต่ละกลุ่มส่งตัวแทนออกมารายงานหน้าชั้น พบว่า กลุ่มที่ 1 คิดว่าปัญหาเรื่องน้ำเสียเกิดจากชุมชน และ โรงงานอุตสาหกรรม

กลุ่มที่ 2 คิดว่าน้ำเสียเกิดจากชุมชนและสารเคมี

กลุ่มที่ 3 คิดว่าน้ำเสียเกิดจาก โรงงานอุตสาหกรรม

ผู้สอนจึงให้กลุ่มแม่บ้านทั้ง 3 กลุ่ม อภิปรายเพื่อหาข้อสรุป โดยให้แต่ละกลุ่มแสดงความคิดเห็น หลังจากนั้นจึงได้ข้อสรุป โดยกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรคิดว่าปัญหาเรื่องน้ำเน่าเสียนั้นส่วนใหญ่มากจาก

1. แหล่งชุมชนและ โรงงานอุตสาหกรรม
2. สารเคมี เช่น ยาฆ่าแมลง ยาฉีดหญ้า ปุ๋ยเคมี

กิจกรรมที่ 3 (ขันธ์โรธและมรรค)กิจกรรมเรื่อง นมะ...มาแก้ไขปัญหาน้ำเสียกันดีกว่า และการเขียนโครงการแก้ไขปัญหาน้ำเสีย

1. ส่วนของวิธีการแก้ไข

ในขั้นตอนนี้ผู้สอนได้ให้แม่บ้านเกษตรกรตอบคำถามที่ได้ถามไว้ในกิจกรรมที่แล้วว่า ปัญหาน้ำเสียแก้ไขได้หรือไม่ควรทำอะไร แม่บ้านเกษตรกรช่วยกันตอบคำถามหลังจากนั้นผู้สอนจึงให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่มเดิมแข่งขันกันระหว่างกลุ่มในการตอบคำถามของกิจกรรมทำให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแต่ละกลุ่มกระตือรือร้นในการคิดหาคำตอบ มีการแอบฟังคำตอบของกลุ่มอื่นหรือดูขึ้นไปดูกลุ่มอื่น ทำให้เกิดความวุ่นวายเล็กน้อย นอกจากนั้นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบางกลุ่มลดเสียงพูดลง หลังจากนั้นผู้สอนจึงให้แต่ละกลุ่มส่งตัวแทนออกมาเขียนคำตอบในกระดาษที่เตรียมไว้และอธิบายให้เพื่อนกลุ่มอื่นๆฟัง หลังจากนั้นให้แต่ละกลุ่มหาข้อที่สำคัญที่สุดของกลุ่มและอธิบายถึงเหตุผลในการเลือกข้อนั้น เมื่อทำกิจกรรมนี้เสร็จผู้สอนจึงแจกแบบฟอร์มในการเขียนโครงการซึ่งในขั้นตอนนี้พบว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรยังไม่เข้าใจถึงวิธีการเขียนโครงการผู้สอนจึงต้องอธิบายวิธีการเขียนโครงการอย่างละเอียดโดยการยกตัวอย่างโครงการที่สำคัญ เช่น โครงการรักเจ้าพระยากับดาวิเศษ ทำให้แม่บ้านเกษตรกรมีความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นผู้สอนยังลดหัวข้อของแบบฟอร์มในการเขียนโครงการบางข้อออกเหลือแค่ชื่อโครงการ วัตถุประสงค์ของโครงการเท่านั้น

2. ส่วนของผลจากคำถามกิจกรรม

หลังจากที่แจกใบกิจกรรม พร้อมคำถามทั้งสามแล้วพบว่า

กลุ่มที่ 1 อยากให้ชุมชนที่อยู่ใกล้แม่น้ำคลองควรมีถังขยะไว้เพื่อทิ้งขยะ และ โรงงานอุตสาหกรรมควรทำบ่อกักน้ำก่อนปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำลำคลอง

กลุ่มที่ 2 ไม่ให้แม่ค้าที่ขายของริมน้ำทิ้งขยะหรือเศษอาหารลงในแม่น้ำลำคลอง และ ให้เกษตรกรหันมาปลูกพืชแบบธรรมชาติและใส่ปุ๋ยเคมีให้น้อยลง

กลุ่มที่ 3 อยากให้เลิกทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลลงแม่น้ำ, ทำบ่อกักน้ำ

ผู้สอนให้ทุกกลุ่มอภิปรายหาข้อสรุป อธิบายถึงเหตุผลในการเลือก ข้อสรุปของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่อยากจะให้แก้ไขปัญหาน้ำเสียที่เกิดขึ้นในชุมชน มีดังนี้

1. ให้ชุมชนที่อยู่ใกล้แม่น้ำลำคลองควรมีถังขยะไว้รองรับเพื่อความสะดวกในการทิ้งขยะ
2. ควรจัดทำบ่อกักน้ำที่จะไหลจากส้วมไม่ควรที่จะปล่อยสิ่งปฏิกูลลงสู่แม่น้ำลำคลอง
3. โรงงานอุตสาหกรรมไม่ควรปล่อยน้ำเสียให้ไหลลงสู่แม่น้ำลำคลองควรจัดทำบ่อกักน้ำ
4. แม่ค้าที่ขายของไม่ควรเทเศษอาหาร หรือน้ำล้างจานลงในแม่น้ำลำคลอง
5. ให้เกษตรกรหันมาปลูกพืชแบบธรรมชาติและใส่ปุ๋ยเคมีให้น้อยลง

ส่วนโครงการที่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทุกกลุ่มอยากให้มี นั้นสรุปได้คือ อยากให้จัดนิทรรศการการให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องน้ำ ปัญหาน้ำเสีย แสดงให้เห็นถึงผลกระทบ และโทษของน้ำเสีย โดยมีวัตถุประสงค์

ถือ อย่งทำให้คนในชุมชนหันมาแก้ไขปัญหาน้ำเสียมากขึ้น โดยอาจจะขอความร่วมมือจาก อบ.ต. ในการช่วย
 ผลิต

ผลการวิเคราะห์กิจกรรมการสอนตามขั้นตอนวิจัยข้อที่

จากกิจกรรมการสอนทั้ง 3 ขั้นตอนตามแนววิจัยตั้งเฝ้าพบว่า กิจกรรมที่ 2 (ขั้นสมุทรย์) กิจกรรมเรื่อง
 เหม็น กล้า ดำ ขุ่น เป็นกิจกรรมการสอนที่ดีที่สุด ผู้สอนพบว่าแม่บ้านเกษตรกรให้ความร่วมมือในการทำกิจ
 กรรม สามารถตอบคำถามได้ เนื่องจากแม่บ้านเกษตรกรเข้าใจคำถาม เข้าใจในกิจกรรมที่แจกให้ สามารถ
 บอกถึงสาเหตุของน้ำเสียและปัญหาที่เกิดขึ้นในแหล่งชุมชนที่อยู่อาศัยได้ ซึ่งสอดคล้องกับคะแนนในแบบ
 ทดสอบความรู้ก่อนและหลังเรียน ที่มีค่าความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มากที่สุดคือ
 จำนวนข้อ 10 นอกจากนั้นในกิจกรรมที่ 3 (ขั้นนิโรธและมรรค) ในกิจกรรมนี้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสามารถ
 คิดถึงเป้าหมายและแนวทางในการแก้ไขปัญหาน้ำเสียได้ครื่องลงมาซึ่งสอดคล้องกับคะแนนในแบบ
 ทดสอบความรู้ก่อนและหลังเรียน ที่มีค่าความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 คือข้อ 14 ข้อ
 16 และ ข้อ 19

3. ผลจากแบบศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนของผู้สอนในเรื่องน้ำเสียและการแก้
 ปัญหาน้ำเสีย สรุปได้ว่า กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความพึงพอใจเกี่ยวกับการเรียนการสอนเรื่องน้ำเสียและการ
 แก้ปัญหาน้ำเสียในระดับสูง เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ ยกเว้นในข้อ 11 (การสอนขั้นนิโรธและขั้น
 มรรค) เรื่องการสอนทำให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญรู้ ถึงคุณค่าของน้ำ ($\bar{X} = 4.53$) กลุ่มแม่บ้าน
 เกษตรกรมีความพึงพอใจในหัวข้อนี้มากที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยเรื่อง “การสอนตามแนววิจัยตั้งเฝ้าเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำเสีย สำหรับกลุ่ม
 แม่บ้านเกษตรกร อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี” ดังที่กล่าวไว้ในสรุปผลการวิจัยนั้น เป็นไปตามเหตุผลดัง
 นี้

1. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความรู้เพิ่มมากขึ้นหลังจากที่เรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำ
 เสียซึ่งดูได้จาก ค่าเฉลี่ยคะแนนจากแบบทดสอบก่อนและหลังเรียนที่ให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทำจะเห็น
 ความแตกต่างได้อย่างชัดเจนว่าหลังจากที่ผู้สอนได้ทำการสอนไปแล้วนั้น คะแนนเฉลี่ยรวมหลังเรียนสูงขึ้น
 ซึ่งมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P \leq .05$ ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ แสดงว่าการ
 เรียนการสอนตามแนววิจัยตั้งเฝ้าใช้ได้ผล นอกจากนั้นการสอนตามแนววิจัยตั้งเฝ้าเป็นวิธีการสอนที่ใช้กันมา
 นานในอดีตเป็นวิธีการคิดวิธีหนึ่งซึ่งกลุ่มแม่บ้านคุ้นเคยและรู้จักกันมาอย่างดีเมื่อนำมาใช้ประกอบการสอน
 จึงทำให้ให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเข้าใจเรื่องน้ำเสียและการแก้ไขปัญหาน้ำเสียได้มากยิ่งขึ้น (ดูได้จากตาราง
 ที่ 2) ดังเช่นที่ อุ่นดา นพคุณ (2527) ได้กล่าวว่าร่ำยตั้งเฝ้าเป็นหลักกรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการ

แห่งผลดำเนินการแก้ไขปัญหาคามเหตุผลช่วยให้บุคคลดำเนินชีวิตได้โดยการนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ จากการที่ผู้สอนได้นำเอาหลักทฤษฎีดังกล่าวมาเน้นในการสอนนั้นทำให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความเข้าใจเพราะคุ้นเคยกับหลักทฤษฎีดังกล่าวมาก่อนและเมื่อนำมาสอนกับเรื่องน้ำเสียซึ่งเป็นปัญหาที่อยู่ใกล้ตัวและเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบันทำให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสามารถมองภาพออกเข้าใจปัญหาได้มากยิ่งขึ้นนอกจากนี้ คำถามที่ใช้ถามในระหว่างการสอนเป็นคำถามที่เข้าใจง่าย สามารถคิดและตอบออกมาได้ทันทีและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มาเรียนก็มีความคุ้นเคยและรู้จักกันมาก่อนจึงทำให้แม่บ้านเกษตรกรสามารถคิดได้ตอบกันอย่างเต็มที่ สื่อที่นำมาใช้ประกอบการสอนเป็นภาพการ์ตูนมีข้อสั้นกระชับครุณาอ่านจึงทำให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความสนใจในการเรียนมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นกิจกรรมที่ใช้ในการสอนเป็นกิจกรรม ที่ให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรต้องแข่งขันกันในแต่ละกลุ่มจึงทำให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความกระตือรือร้นในการตอบ

2. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปี ขึ้นไปมีคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนต่ำสุด รองลงมาคือ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุต่ำกว่า 40 ปี และ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุระหว่าง 40 ปี ถึง 49 ปี ตามลำดับ หลังจากการเรียนเรื่องน้ำเสียและการแก้ไขปัญหาน้ำเสียแล้ว พบว่า กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป มีคะแนนเฉลี่ยหลังเรียนต่ำกว่าแม่บ้านเกษตรกรในช่วงอายุอื่นๆเนื่องจากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ออกจากโรงเรียนมาเป็นระยะเวลานานทำให้ลืม การอ่าน เขียน หนังสือจึงทำให้เกิดความรู้สึกเบื่อ ไม่อยากเรียน ไม่สนใจเรียน นอกจากนั้นยังมีปัญหาด้านสายตาและการได้ยินอีกด้วย จึงทำให้เรียนรู้ได้ช้า ดังนั้นผู้สอนจึงควรใช้ตัวอักษรให้มีขนาดใหญ่ มองง่าย เห็นชัด มีข้อความตัวอักษรน้อย ทำให้น่าอ่าน ควรมีภาพประกอบเพื่อทำให้เกิดความสนใจด้วย

3. จากการวิจัยพบว่าระดับการศึกษามีผลต่อการเรียนรู้ สังเกตได้จากกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย มีคะแนนเฉลี่ยก่อนและหลังเรียนสูงกว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในระดับการศึกษาอื่น ดังนั้นคนที่มีการศึกษาสูงจะสามารถเข้าใจและ เรียนรู้ในกิจกรรม ตอบคำถาม และทำแบบทดสอบได้ดีกว่า

4. คำถามจากแบบทดสอบความรู้ 20 ข้อพบว่ามี 14 ข้อที่เป็น ไปตามสมมุติฐาน คือ หลังจากที่ได้รับสอนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำเสียแล้ว คะแนนของผู้เรียนเมื่อเปรียบเทียบกับก่อนและหลัง มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความรู้เรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำเสียเพิ่มมากขึ้น ยกเว้นข้อ 4 น้ำเสียสังเกตได้จาก ข้อ 6 ข้อใดบอกไม่ได้ว่าเป็นน้ำเสีย ข้อ ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่รู้จักหมดคือข้อใด ข้อ 13 สาเหตุของน้ำเสียเกิดจากการที่ประชาชน... และข้อ 17 การกำจัดน้ำเสียอย่างง่ายคือข้อใด ซึ่งคำถามเหล่านี้เป็นคำถามที่เป็นในเชิงวิชาการ คำถามยากและอาจจะสร้างความสับสนให้แก่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้ ดังนั้น 5 ข้อนี้ คะแนนก่อนและหลังเรียนจึงไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

5. จากผลของคำถามจากกิจกรรมเรื่องน้ำจะ...น้ำเสียนั้น พบว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรคิดว่าน้ำเสียส่งผลกระทบต่อแม่บ้านเกษตรกรมากที่สุดในเรื่องของปัญหาสุขภาพ จะเกิด โรคท้องร่วง ท้องเสีย อาเจียนและเป็นไข้ตามลำดับ เนื่องจากแม่บ้านเกษตรกรยังคงจับสัตว์น้ำ หรือนำพืชน้ำมาประกอบอาหาร

และอาหารที่รับประทานโดยส่วนใหญ่มักจะทานกันดิบๆ เช่น ปลา ร้า ผักดิบทานกับน้ำพริก จึงทำให้เกิดโรคท้องร่วงท้องเสีย ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบันที่จะต้องทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน ดูแลด้านอาหารปากท้องของครอบครัว ดังนั้นจึงมองปัญหาด้านสุขภาพเป็นปัญหาที่สำคัญ รองลงมาเป็นเรื่องของกลิ่นที่ส่งกลิ่นรบกวนบริเวณแหล่งชุมชนที่อยู่อาศัย เนื่องจากแม่บ้านมักจะอยู่บ้าน ดูแลบ้าน ไม่ได้ออกไปทำงาน หรือถ้าทำงานก็มักจะทำงานในไร่ ในสวนของตนเอง คูได้จากตารางที่ 1 แม่บ้านเกษตรกรมีอาชีพทำนา 16 คน คิดเป็นร้อยละ 53.3 และมีอาชีพทำสวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 46.7 ดังนั้นการที่น้ำเสียส่งกลิ่นเหม็น รบกวน แม่บ้านจึงมีปัญหามากกว่าพ่อบ้านที่ต้องออกไปทำงาน หรือลูกๆที่ต้องออกไปโรงเรียน นอกจากนั้นแล้วยังทำให้ทัศนียภาพใกล้ไม่น่าดูอีกด้วย

6. การที่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมองว่าแหล่งชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมเป็นสาเหตุหลักของการเกิดปัญหาน้ำเน่าเสียมากที่สุดนั้น เนื่องจากเป็นความเข้าใจกันมาในอดีตเป็นความเชื่อที่บอกต่อกันมาและเป็นแหล่งใหญ่ในการปล่อยน้ำเสีย ส่วนสาเหตุของการเกิดปัญหาน้ำเสียที่มาจากสารเคมี ที่ใช้ในการเกษตรกรรมนั้น คิดว่าเป็นส่วนน้อยเนื่องจาก กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเชื่อว่าครอบครัวของตนเอง มีวิธีการใช้สารเคมีอย่างถูกต้อง ไม่น่าที่จะทำให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียได้

7. จากกิจกรรมการสอนทั้ง 3 ชั้นตอนตามแนววิธีสังเกตปัญหาที่ 2 (ขั้นสนุทัย) เป็นกิจกรรมที่แม่บ้านเกษตรกร ให้ความร่วมมือในการตอบคำถามได้ดีที่สุด สามารถบอกถึงสาเหตุที่เกิดน้ำเสีย และปัญหาที่เกิดในแหล่งชุมชนที่อยู่อาศัยได้ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าปัญหาของน้ำเสียที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นคนที่มีการศึกษาสูงหรือคนที่ไม่มีการศึกษา ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดน้ำเสียได้ ดังนั้นเราควรปลูกฝังให้มนุษย์ทุกคนใส่ใจดูแลระหนักถึงคุณค่าของน้ำมีจิตสำนึกและเห็นความสำคัญของน้ำ

8. ผลจากแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนการสอนของผู้สอนในเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำเสีย สรุปได้ว่า กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความพึงพอใจในการเรียนการสอนเรื่องน้ำเสียและการแก้ไขปัญหาน้ำเสียมาก ทั่วไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ ยกเว้นในข้อ 11 (การสอนขั้นนิโรคและขั้นมรรค) เรื่องการสอนทำให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญรู้ ถึงคุณค่าของน้ำ ($\bar{X} = 4.53$) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความพึงพอใจในหัวข้อนี้มากที่สุด (คูได้จากตารางที่ 11) เนื่องจากการสอนเรื่องน้ำเสียและการแก้ไขปัญหาน้ำเสียเป็นปัญหาที่ใกล้ตัวและเป็นปัญหาที่สำคัญที่ควรจะต้องแก้ไขในปัจจุบัน ดังนั้น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจึงสนใจที่จะเรียนเพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้ ไปใช้แก้ปัญหที่เกิดขึ้นในแหล่งชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรได้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของน้ำที่ใช้ในปัจจุบันรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและวิธีการแก้ไข อีกทั้งสื่อที่นำมาใช้ประกอบการสอนมีความน่าสนใจสามารถอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย นอกจากนั้นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรได้สนิทสนมคุ้นเคยและรู้จักกันมาก่อนจึงทำให้บรรยากาศในห้องไม่ตึงเครียดสนุกสนานเป็นกันเอง Ronald Gross (โรนัลด์ กรอส : ย่างถึงใน อุ้นตา นพคุณ 2527) ได้กล่าวไว้ว่าถ้าผู้เรียนมีความต้องการที่จะเรียน และได้รับการตอบสนองให้เรียนได้ ก็สามารถนำประสบการณ์ชีวิตมาใช้ในการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

สิทธิภาพมากที่สุด ความหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่เปิดโอกาสให้กับผู้เรียนทุกคน โดยการจัดการเรียนการสอนมีความยืดหยุ่นและสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้รู้จักตนเอง และสามารถนำไปใช้ได้ บอยเออส์ (Boyle, 1981) จึงเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม และสามารถแสดงความต้องการ โดยโปรแกรมที่จัดขึ้นมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล นอกจากนั้นในหัวข้อที่ 3 เรื่องวิธีการสอน ทำให้มองเห็นสภาพปัญหาต่างๆด้านน้ำเสียชัดเจนยิ่งขึ้น และในหัวข้อที่ 8 เรื่องกิจกรรมกลุ่มช่วยให้ผู้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาด้านน้ำเสียชัดเจน พบว่าผู้เรียนมีความพึงพอใจมากรองลงมาตามลำดับ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้

1. ในการสอนเรื่องน้ำเสียและการแก้ปัญหาน้ำเสียตามแนวอริยสัจสี่พบว่า คำถามจากแบบทดสอบความรู้บางข้อ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ซึ่งเป็นไปได้ว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความรู้ในข้อนั้นคืออยู่แล้ว ดังนั้นผู้สอนควรศึกษาถึงหัวข้อที่จะใช้ในการสอนเพื่อจะได้หาหัวข้อที่จะใช้สอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. การทำใบคำถามหรือกิจกรรม สื่อที่ใช้ในการสอนควรเป็นสื่อที่ง่ายและสะดวกต่อการเข้าใจในคำความคิดและเร้าความสนใจของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเพิ่มมากขึ้น ซึ่งควรเป็นสื่อการสอนที่จะทำให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสนใจและมุ่งมั่นว่าหาคำตอบ อ่านง่าย ตัวหนังสือเห็นชัด
3. กลุ่มผู้เรียนที่รู้จักคุ้นเคยกันมาก่อนจะทำให้การเรียนการสอนง่ายขึ้น ผู้เรียนสามารถแสดงความคิดเห็นกล้าพูดกล้าตอบได้อย่างเต็มที่บรรยากาศในการเรียนไม่ตึงเครียด ในการแบ่งกลุ่มเพื่อปฏิบัติงานในแต่ละครั้ง ไม่ควรให้สมาชิกมีในกลุ่มมากเกินไปเพื่อที่จะให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นและสามารถอภิปรายให้ทั่วถึง
4. จากการที่ผู้วิจัยได้มาเรื่องน้ำเสียมาสอน พบว่า การนำปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน มาใช้ในการสอนจะทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจปัญหาได้ง่ายขึ้นสนใจที่จะเรียนเพื่อที่นำความรู้ที่ได้ไปใช้ในแก้ปัญหา นอกจากนั้น วิธีการสอนตามแนวอริยสัจสี่ที่นำมาใช้ เป็นวิธีการสอนที่นำไปประยุกต์ใช้กับเรื่องอื่นได้ทุกๆเรื่อง เป็นวิธีการสอนของพุทธศาสนาวิธีการหนึ่งที่น่านุรักษ์ไว้ เป็นวิธีการสอนที่เหมาะสมกับคนไทยเนื่องจากการศึกษาของไทยในอดีตเป็นการศึกษาที่เริ่มจากวัด คนไทยจึงคุ้นเคยเป็นอย่างดี

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย